A V4-es országok marhahústermelőinek versenyesélyei az Európai Unió piacain

MÉSZÁROS KORNÉLIA

Kulcsszavak: versenyképesség, export, import, EU-csatlakozás hatásai.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanulmány a V4-es országokban a szarvasmarha-külkereskedelem versenyelőnyeit és hátrányait vizsgálja az EU-27 keretein belül. A vizsgálat az élő és fagyasztott-hűtött szarvasmarha-külkereskedelemre is kiterjed.

Azon mutatók alapján, amelyek az export- és importoldalt is vizsgálják (Relatív kereskedelmi előny index – RTA, Relatív versenyképesség – RC), a vizsgált országoknak 2009-ig versenyelőnye volt, majd 2010-től Magyarország, 2011-től pedig Szlovákia kimutatható versenyhátrányba került a vizsgált piacokon. A csak az exportot figyelembe vevő mutatók (Balassa-index, Relatív exportelőny logaritmusa – lnRXA) szerint viszont csak Lengyelországnak volt versenyelőnye az EU-csatlakozás után.

A kutatásban meghatározásra került a módosított egységnyi érték mutató (MUVD), ami a 2004-es csatlakozás utáni évben a vizsgált országokban negatív értékeket vett fel, tehát az import átlagára egyre magasabbá vált az exporthoz képest ezekben az országokban. Mind a négy vizsgált országban megállapítható a negatív tendencia az MUVD-mutatót tekintve, különösen a 2008-as válság utáni időszakban.

A 2008-ban kezdődő válság mind a négy vizsgált országot érintette, legnagyobb negatív hatása Magyarország esetében volt megfigyelhető. Azonban az MUVD-mutató 2011-es jelentős mértékű javulása reményt keltő lehet a magyar szarvasmarhahús külpiacán.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A szarvasmarha-külkereskedelem versenyképességének vizsgálata fontos és folyamatosan aktuális nemcsak a kutató szakembereknek, de a termelőknek és a fogyasztóknak egyaránt, mivel az unióhoz való csatlakozással, a liberalizálódó külkereskedelem minden területen kényszerré teszi a versenyképesség javítását, így az agrárágazaton belüli húsvertikum vonatkozásában is szükséges ennek vizsgálata.

A kereskedelmi korlátok fokozatos megszűnésével, különösen a nemzetközi integrációkban, így az Európai Unióban is, egyre nagyobb a hangsúly a termelési tényezők elosztásán, a versenyképes és fenntartható gazdaság kialakításán (*Lengyel, 2000*). A gyepre alapozott állattartás mennyiségi és minőségi fejlesztését indokolhatja, hogy kiváló exportalapanyagot biztosít, miközben a vidéki lakosság számára munkahelyet teremt, segít megőrizni a gyepterületek kultúrállapotát és jól hasznosítja a növénytermelés termékeit, melléktermékeit, valamint a tömegtakarmányokat (*Dohy, 1999*).

A versenyképesség vizsgálatával, globális megfogalmazásával mind a magyar, mind a világirodalomban sokan foglalkoztak (*Lengyel, 2000; Findrik – Szilárd, 2000; Pitti, 2002; Czakó – Chikán, 2007; Poór, 2010*). *Findrik és Szilárd (2000)* a fejlődés és a fejlettség legfontosabb feltételének nevezi meg a

nemzetközi versenyképességet. *Fertő (2003)* megfogalmazásában a hagyományos kereskedelemelmélet szerint „a szabadkereskedelem feltételei mellett, az egyes országok olyan jószágok termelésére specializálódnak, illetve olyanokból lesznek nettó exportőrök, amelyekből komparatív előnyeik vannak". Tehát az a gazdaság lesz versenyképesebb, ahol a komparatív költségek alacsonyabbak, vagyis a gazdaságnak exportárelőnye van (*Findrik – Szilárd, 2000*). A versenyképesség az előállított termékek eladhatóságában jelenik meg, amely nemzetgazdasági szinten a külkereskedelmi folyamatokban jelenik meg (*Lakatos, 2005*).

A fogalmak között abban egyetértés van, hogy az országok versenyképessége gazdasági teljesítményükhöz köthető és a fejlődés nem a másik ország rovására történik, a növekedés alapja pedig a termelékenység. A versenyképesség széles körben elterjedt egységes fogalma, amelyet az OECD és az Európai Unió is használ: „ a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a külgazdasági versenynek ki van téve" (*Lengyel, 2003*).

ANYAG ÉS MÓDSZER

A vizsgálathoz az Eurostat adatbázisa került felhasználásra, a vizsgálati időszak 1999–2011. Jelen tanulmány az ENSZ által használt SITC (5 számjegyű) kategóriákat veszi alapul a külkereskedelem vizsgálatára. A hangsúly az élő és fagyasztott-hűtött szarvasmarha-külkereskedelemre került. Mindazon szarvasmarhahús figyelembevételre került, amely az országhatárt átlépte eladás vagy vétel céljából, függetlenül attól, hogy húsmarha vagy tejiparból származó melléktermék.

A vizsgálat során öt módszer került alkalmazásra, amelyek ismertetésétől – a tanulmány jellege miatt – nem lehet eltekinteni.

A komparatív előny vizsgálatának módszerét elsőként *Balassa* publikálta 1965-ben, majd többen is felhasználták tanulmányok készítésére (*Vollrath, 1991; Laursen, 1998; Fertő, 2003; Jámbor, 2009*). A módszer alapvető lényege, hogy az adott ország termékexportjának részesedését vizsgálják az adott ország teljes exportjában, amelyet összevetnek a referenciaországok termékexport-részesedésével a teljes exportjukban.

$$RCA_{ij} = \frac{\frac{EX_{ij}}{EX_{it}}}{\frac{EX_{nj}}{EX_{nt}}},$$

ahol:
EX – export;
i – i ország;
j – j árucikk;
n – EU-27 országai;
t – összes árucikk.

Az RCA, azaz a Balassa-index aszimmetrikus értékeket vesz fel: 1-nél nagyobb érték esetén a vizsgált országnak komparatív előnye van a vizsgált árucikk esetében – felső határ nincs. Amennyiben az érték 0 és 1 között van, akkor pedig komparatív hátrányról beszélhetünk. *Török (1996)* szerint csak látszólagos komparatív előnyt jelez az 1-nél nagyobb RCA-mutató, mivel az ország a várhatónál többet exportál j termékből.

Vollrath (1991) a Balassa-indexet alapul véve, a mutató 3 különböző specifikációját alkotta meg, amelyeket a mezőgazdaság nemzetközi versenyképességének vizsgálatára szánt:

1. A relatív kereskedelmi előny indexet (RTA):

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMA_{ij},$$

ahol:

$$RXA_{ij} = \frac{\frac{EX_{ij}}{EX_{it}}}{\frac{EX_{nj}}{EX_{nt}}}, \qquad RMA_{ij} \frac{\frac{IM_{ij}}{IM_{it}}}{\frac{IM_{nj}}{IM_{nt}}}.$$

A jelölések megegyeznek a Balassa-indexnél használtakkal, és az IM importot jelent.

A relatív kereskedelmi előny index (*relative trade advantage:* RTA) az export- és az importoldalt egyaránt figyelembe veszi. Az RTA-index a relatív export előny index (*relative export advantage:* RXA) – amely tulajdonképpen a Balassa-index (RCA) –, valamint a relatív import előny index különbsége (*relative import advantage:* RMA). Az RMA-index tulajdonképpen a Balassa-index importoldali ellentétpárja. A módszer alapvető lényege, hogy az adott ország termékexportjának részesedését vizsgálják az adott ország teljes exportjában, amelyet összevetnek a referenciaországok termékexport-részesedésével a teljes exportjukban (*Fertő, 2003*).

2. Relatív exportelőny logaritmusa: lnRXA.

3. Relatív versenyképesség (RC):

$RC_{ij} = \ln RXA_{ij} - \ln RMA_{ij}$.

A fent nevezett három mutató pozitív értékek esetén versenyelőnyt, negatív értékek esetén versenyhátrányt jelez.

A negyedik alkalmazott összefüggés kiindulópontját *Gehlhar és Pick (2002)* mutatta be, amelyet egységnyi érték különbségnek definiáltak (*Unit Value Difference* – UVD, mértékegysége EUR/kg):

$$UV_{ij}^{EX} = \frac{EX_{ij}}{Q_{ij}^{EX}},$$

$$UV_{ij}^{IM} = \frac{IM_{ij}}{Q_{ij}^{IM}},$$

$$UVD_{ij} = UV_{ij}^{EX} - UV_{ij}^{IM},$$

ahol: *UV:* ár, *IM:* import, *Q:* mennyiség naturális mértékegységben.

A többi jelölés megegyezik az 1. képletnél használtakkal.

A pozitív UVD-érték azt jelenti, hogy az export egységnyi értéke meghaladja-e az import egységnyi értékét.

Az UVD-mutató hátránya, hogy csak két ország között képes összehasonlítani a kétirányú kereskedelmet. A kitétel feloldására az eredeti UVD-mutató a következőképpen került megváltoztatásra (*Mészáros – Béres, 2011*):

$$MUVD = \frac{\sum(UV_{ij}^{EX} \times Q_{ij}^{EX})}{\sum Q_{nj}^{EX}} \quad \frac{\sum(UV_{ij}^{IM} \times Q_{ij}^{IM})}{\sum Q_{nj}^{IM}}.$$

Az MUVD-mutató az országcsoporton belüli kereskedelmet vizsgálja, azaz hogy adott ország átlagosan mennyiért exportál és átlagosan milyen értékben importál a vizsgált csoport felé. Az árak pedig súlyozottak az export/import mennyiségével, hogy valós képet adjon. Tehát a módosított egységnyi érték mutató (*Modified Unit Value Difference* – MUVD) az export és import közötti különbséget fejezi ki egy választott árucikk esetében több ország között (EU-27 tagállamban került vizsgálatra jelen esetben, a mértékegység az EUR jelen tanulmányban).

Az egyes mutatók szórása is kiszámításra került, hogy látható legyen, mennyire változtak az értékek évről évre.

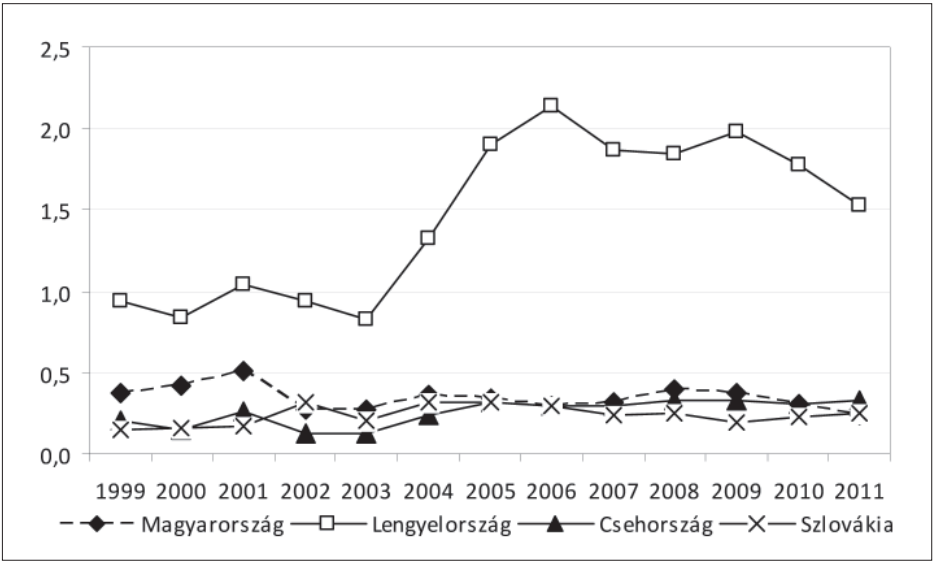
A VERSENYHELYZET ELEMZÉSE

Az Európai Unióhoz való csatlakozás és a KAP-reform a belső piac megteremtésének lehetőségét adta, ahol elméletileg csak a komparatív előnyök okozta különbségek hatnak az árképzésre. Azonban a támogatások bevezetése, annak folyamatos emelkedése, valamint a piacok megnyílása az EU felé torzító tényezőként hathat a vizsgálatra, ezért a kapott eredmények fenntartással kezelendők.

A Balassa-indexet (RXA) megvizsgálva 1 fölötti értékek csak Lengyelország esetében, 2001-ben és a 2004-es évtől találhatók, ami komparatív előnyt mutat (1. ábra). Tehát ezen időszak kivételével minden vizsgált országnak komparatív hátránya volt. Ez Törökfélе értelmezés szerint azt jelenti, hogy a referenciaországokhoz (EU-27) viszonyítva a V4-es országok kevesebbet exportáltak élő szarvasmarhából és fagyasztott-hűtött marhahúsból, kivétel Lengyelország a kiemelt időszakokban.

1. ábra

A Balassa-index értékei a V4-es országokban (1999–2011)

Forrás: Eurostat alapján saját számítás, 2013

A szórás kiszámításában a legnagyobb érték Lengyelországnál mutatkozik (0,4886), mivel az alapadatokban itt voltak a legnagyobb eltérések. A többi országnál a szórás mértéke szinte minimális volt – Magyarország: 0,0733; Csehország: 0,0773; Szlovákia: 0,0617 –, tehát a B-index értékei között nem voltak nagy változások a vizsgált évek folyamán.

A relatív export előny index (RTA) az import- és az exportoldalt is egyaránt figyelembe veszi (2. ábra). Lengyelországnak versenyelőnye van a vizsgált években, a 2004-es uniós csatlakozás pozitív hatásait jól ábrázolja ez a mutató, valamint a válság hatására bekövetkezett hanyatlás is látható a 2009–2011-es években. Magyarország számára az 1999–2001-es évek voltak az igazán jó évek, majd lassú hanyatlás kezdődött, amely 2010-től negatív értékeket eredményezett.

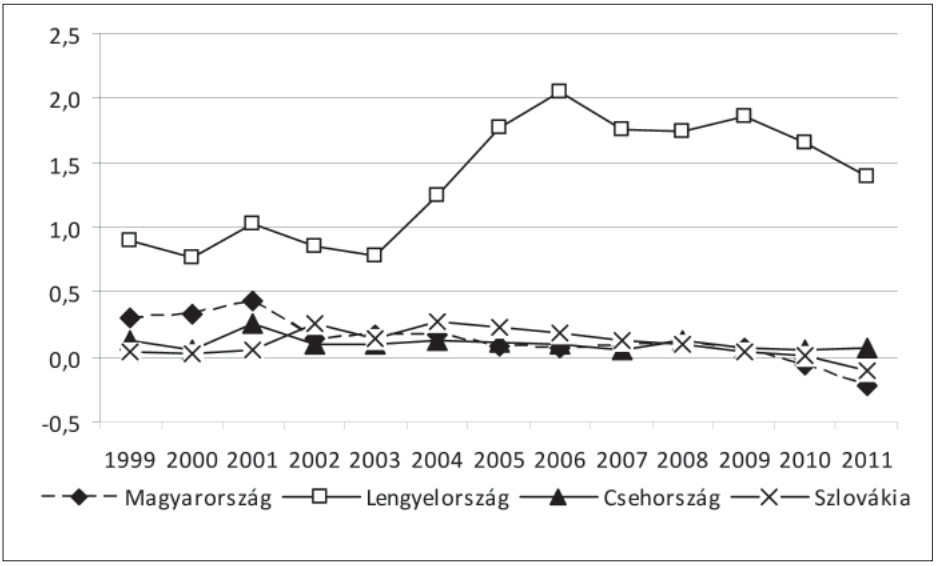
Negatív a mutató értéke Szlovákia esetében is 2011-ben, ahol az uniós csatlakozás szintén egyre csökkenő tendenciát okozott az RTA-index értékeiben a 2004-es évtől. Csehország indexe stagnáló értékeket mutat, a csatlakozás és a válság kissé negatív irányba befolyásolta a mutatót, de igazán nagy kiugrás sehol nem látható.

Az RTA-index esetében is meghatároztam a szórás mértékét. Mint várható volt, ismét Lengyelország esetében volt a legnagyobb az érték (0,4605). Magyarország szórása többet mutatott a Balassa-indexnél kapotthoz képest (0,669), ami arra utal, hogy az import értéke számottevően nőtt. Csehország (0,0539) és Szlovákia (0,1087) esetében a szórás ismét nem volt számottevő az adatok tükrében.

A relatív exportelőny logaritmusa (lnRXA), mint nevében is benne van, csak az exportoldalt veszi figyelembe. A logaritmus segítségével az x tengelyre szimmetrikus értékeket vesz fel az index. *Vollrath* a Balassa által alkotott index aszimmetrikus „hibáját” ezzel a matematikai megoldással küszöbölte ki. Az lnRXA-mutató értékei tulajdonképpen megegyeznek a Balassa-index által adott értékekkel, csak az értelmezési tartomány tér el, valamint

2. ábra

Az RTA-index értékei a V4-es országokban (1999–2011)

Forrás: Eurostat alapján saját számítás, 2013

az értékek kiegyensúlyozottabbak a szimmetria miatt.

A szarvasmarhahús külkereskedelmében – az élő és vágott állat húspiacát összességében megvizsgálva – az lnRXA-mutató alapján is (3. ábra) a V4-es országok közül az EU-27 piacán csak Lengyelországnak van versenyelőnye, 2001-ben és 2004 után. A 2004-es csatlakozás nem minden országban hozott javulást, a mutatók romlása következett be két esetben is – Magyarországon és Szlovákiában. Csehországban kismértékű javulás látható a piacon, ugyanakkor nem tudott versenyelőnyt elérni ezen mutató alapján.

A válság éveit megvizsgálva a legnagyobb mértékű hanyatlás Magyarországon volt tapasztalható. A cseh és szlovák mutatók a válság miatti visszaesés után javulást mutattak, és elérték 2011-re a 2008-as értékeket. A lengyel piac szintén veszített versenyelőnyének mértékéből, de meg tudta őrizni azt, nem vett fel negatív értéket a hozzá kapcsolódó mutató.

A szórás értékei a B-indexhez képest eltérőek: míg itt is Lengyelországnak van a legnagyobb szórása az értékek között (0,3611), addig a többi vizsgált országban nagyobb lett ez az érték – Magyarország: 0,2064; Csehország: 0,3658; Szlovákia: 0,2693. Tehát az RXA-index értékeinek természetes alapú logaritmusa a versenyelőnyt jelző tartományban (x tengely fölött) a szórás mértékének csökkenését, míg a versenyhátrányt jelző értékek között (x tengely alatt) a szórás növekedését eredményezi.

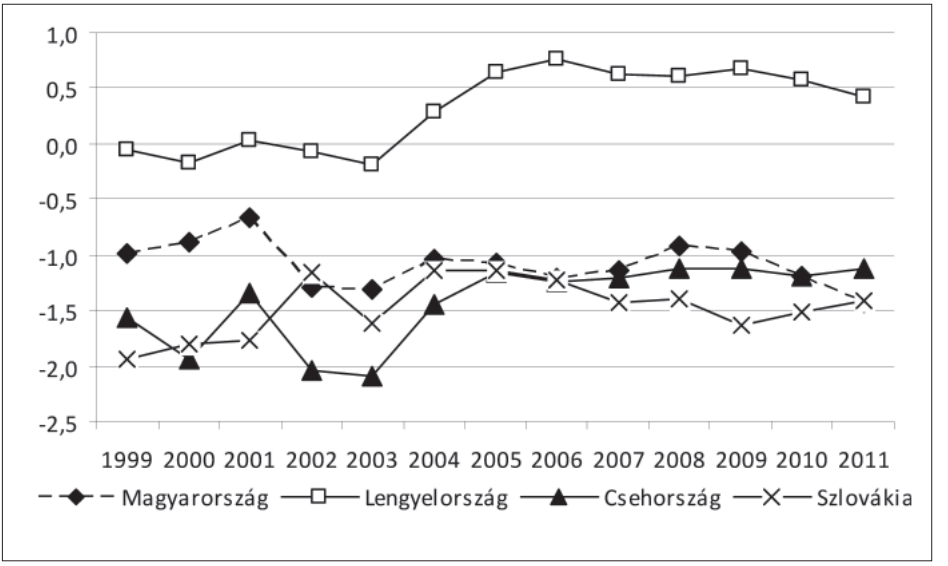
A relatív versenyképesség (RC) indexe mind az export-, mind az importoldalt figyelembe veszi (4. ábra). Ez alapján elmondható, hogy Lengyelországnak és Csehországnak mindvégig versenyelőnye volt a vizsgált években. A 2001-es kiugrások az alacsony értékű RMA-indexek logaritmusának eredményei.

Magyarországnak a mutató alapján csak 2010 és 2011-ben volt versenyhátránya, míg Szlovákiának csak 2011-ben.

Az RC-mutató értékeiben a legnagyobb szórása Csehországnak volt (0,9681), ami a 4. ábra alapján kiugró érték, és az x tengely

3. ábra

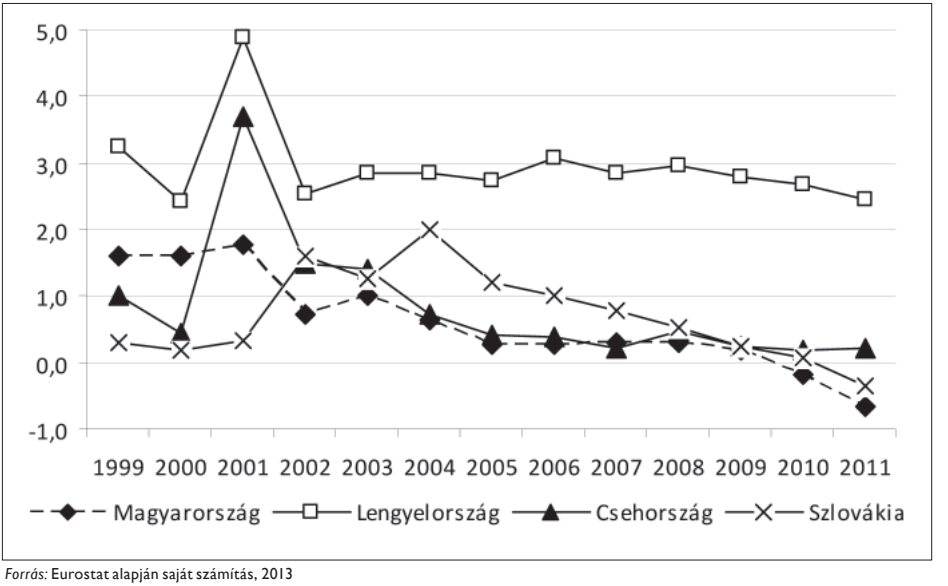
Az lnRXA-index értékei a V4-es országokban (1999–2011)

Forrás: Eurostat alapján saját számítás, 2013

4. ábra

Az RC-index értékei a V4-es országokban (1999–2011)

Forrás: Eurostat alapján saját számítás, 2013

megközelítésének tudható. Magyarországnak is nagy volt a szórása (0,7277), ami az értékek jelentős romlására utal. Lengyelország (0,6248) és Szlovákia (0,6749) mutatóinak szórása kisebb mértékű, de az adatok tükrében jelentős volt.

A *Vollrath* által alkotott mutatókat kiegészítve, a pontosabb vizsgálati eredmények

és az objektívebb értékelés végett, az (M)UVD mutatóval folytattam a vizsgálatot (5. ábra). A módosított egyégnyi érték mutató (MUVD) megmutatja, hogy a szarvasmarhahús-külkereskedelemben mekkora az export és import egységnyi átlagértéke közötti különbség az EU-27 piacain belül.

Mind a négy vizsgált országban negatív tendencia volt jellemző a vizsgált években. Csehországnak 2002-től negatív az MUVD-mutatójának értéke – kivéve 2010-ben. A 2008-as cseh negatív csúcsot egy igen magas áron létrejött szlovák import okozta az élő szarvasmarha-kereskedelmen belül. Szlovákiának pedig 2003-tól negatívak az értékei. Lengyelország MUVD-értékeiben a vizsgált időszakban szintén negatív tendencia figyelhető meg. Tehát Lengyelországnak hiába van versenyelőnye a vizsgált piacon, az import áraránya egyre nagyobb az exportéhoz képest.

Magyarország MUVD-értékei kissé hektikus értékeket vettek fel: 2004 előtt pozitív, 2004–2007-ig negatív, 2008-ban újra pozitív, majd 2009-2010-ben ismét negatív. Az értékek csökkenő tendenciája szintén megfigyelhető, a trendtől eltérő, pozitív irányú kiugrás csak 2008-ban és 2011-ben tapasztalható.

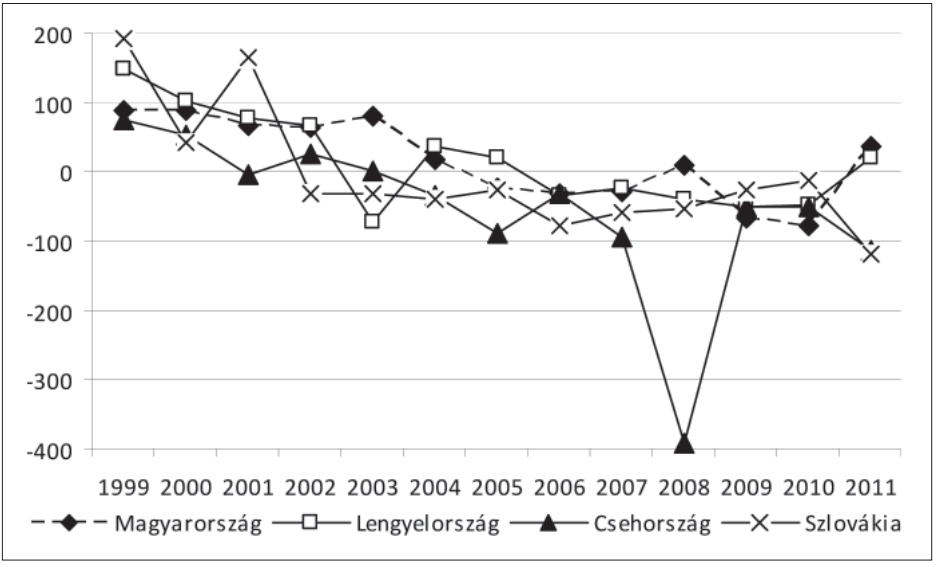
2011-ben Magyarországnak és Lengyelországnak is javultak az MUVD-mutató értékei, pozitívak lettek, amely azt jelzi, hogy az import egységnyi értékét meghaladta az export egységnyi értéke.

A szórás mértékét az MUVD-mutató esetében is meghatároztam. A legnagyobb értéket Csehországnál kaptam (116,2), ami a jelentősen kiugró évnek volt köszönhető. Szlovákiának volt a második legnagyobb szórása (90,1), ami az 1999-től 2006-ig történő értékek romlásának jelentős voltát tükrözi. A legkisebb szórást Magyarország esetében kaptam (58,5), míg Lengyelország esetében ez kissé magasabb érték lett (68,0).

Az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz fűződő remények egyedül Lengyelország számára váltak valamennyire kézzelfoghatóvá. Magyarország, Csehország és Szlovákia számára nem hozott fellendülést a csatlakozás a szarvasmarhahús piacain,

5. ábra

Az MUVD-mutató értékei a V4-es országokban az EU-27 piacán (1999–2011)

Forrás: Eurostat alapján saját számítás, 2013

amelyek tükröződnek az egyes mutatók – RTA, RC, MUVD – negatív tendenciájában is. A csatlakozás után, Lengyelország kivételével, az egyes országok által exportált mennyiség elmarad a referenciaországok (EU-27) által exportált átlagmennyiséghez képest. Ugyanakkor az árakat is megvizsgálva negatív tendencia látható minden vizsgált piacon, azaz az importárak az exportárak alatt vannak.

A vizsgált mutatók értékeit a 2008-as válság pedig egyértelműen negatív irányba terelte. Magyarország és Szlovákia esetében több mutató – B-index, RTA, lnRXA, RC – is komparatív hátrányt, illetve versenyhátrányt jelez. Csehország esetében csak az exportoldalt figyelembe vevő indexek jeleznek komparatív vagy versenyhátrányt, a mindkét oldalt számításba vevő mutatók minimális versenyelőnyt adtak. A csatlakozás „nyertese", Lengyelország számára a válság szintén csökkenést okozott az egyes mutatók értékeiben, ugyanakkor a jelentős előnyének köszönhetően a pozitív oldalon tudott maradni a külkereskedelem értékét vizsgáló mutatók esetében.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Czakó E. – Chikán A. (2007): Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból 2004-2006. Vezetéstudomány, 38. évf. 5. sz. 2-8. pp. (2) Dohy J. (1999): Ajánlások a magyarországi állattenyésztés fejlesztéséhez. Gazdálkodás 43. évf. 6. sz. 19-24. pp. (3) Fertő I. (2003): A komparatív előnyök mérése. Statisztikai Szemle 81. évf. 4. sz. 309-327. pp. (4) Findrik M. – Szilárd I. (2000): Nemzetközi versenyképesség – képességek versenye. Kossuth Kiadó, Budapest, 149. p. (5) Gehlhar, M. J. – Pick, D. H. (2002): Food trade balances and unit values: What can they reveal about price competition? Agribusiness vol. 18, 61-79. pp. (6) Jámbor A. (2009): A magyar gabonafélék és feldolgozott termékeinek komparatív előnyei és versenyképessége az EU-15 országok piacain. Közgazdasági Szemle vol. 56, 443-463. pp. (7) Lakatos G. (2005): Magyarország külkereskedelmi versenyképessége az uniós csatlakozás első évében. Társadalom és Gazdaság 27. évf. 1-2 sz. 209-224. pp. (8) Laursen, K. (1998): Revealed comparative advantage and the alternatives as measures of international specialization. DRUID working paper no. 98-30. (9) Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle WLVII. évf. december 962-987. pp. (10) Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon. JATEPress, Szeged. http://www.eco.u-szeged.hu/kutatas-tudomany/kozgazdasagtani/verseny-teruleti (11) Mészáros K. – Béres D. (2011): A magyar marhahús versenyesélyei az EU-ban. Gazdálkodás 55. évf. 7. sz. 635-641. pp. (12) Pitti, Z. (2002): A versenyképesség, mint napjaink legújabb kihívása. Vezetéstudomány XXXIII. évf. különszám. 14-22. pp. (13) Poór J. (2010): Az agrárkülkereskedelem versenyképességének vizsgálata CMS-modellekkel. Gazdálkodás 54. évf. 545-547. pp. (14) Török Á. (1996): A versenyképesség-elemzés egyes módszertani kérdései. Műhelytanulmány. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 28. p. (15) Vollrath, T. L. (1991): A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. Review of World Economics vol. 127 no. 2 265-280. pp.